

ГЕОПОЕТИЧНІ КОДИ ЗАПОРОЖЖЯ В “ОПИСІ УКРАЇНИ” ГІЙОМА ЛЕВАССЕРА ДЕ БОПЛАНА

Юферева О. В., д. філол. н., професор

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

elena.yufereva@gmail.com

Мета статті – виявити знаки інсценізації емпіричності, засоби створення презумпції вірогідності, що впливає на появу ознак “імагінативного простору”. У праці йдеться про те, що Боплан один із перших включає територію України в географію Європи. Євроцентричність погляду француза є фактором сприйняття України як перехідного простору. Автор також наголошує, що в тексті подорожі поєднуються засоби зовнішньої дескрипції з фікційними елементами. Виявлено, що Боплан наслідує традицію культури бароко, а також середньовічної європейської літератури мандрів. Установлено, що образ Запорозжя реконструюється як семіотизований простір за міфологічною формулою.

Ключові слова: Боплан, Запорозжя, образ, геопоетика, гетеротопія, репрезентація, Інший, семіотика.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ КОДЫ ЗАПОРОЖЬЯ В “ОПИСАНИИ УКРАИНЫ” ГИЙОМА ЛЕВАССЕРА ДЕ БОПЛАНА

Юферева Е. В., д. филол. н., профессор

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

Цель статьи – выявить знаки инсценизации эмпиричности, способы создания презумпции достоверности, которые влияют на появление признаков “иmagинативного пространства”. В работе речь идет о том, что Боплан одним из первых включает территорию Украины в географию Европы. Евроцентричность взгляда француза является фактором восприятия Украины как переходного пространства. Автор также подчеркивает, что в тексте путешествия объединяются способы внешней дескрипции с фикциональными элементами. Выведено, что Боплан продолжает традицию культуры барокко, а также средневековой литературы путешествий. Установлено, что образ Запорожья реконструируется как семиотизированное пространство на основе мифологической формулы.

Ключевые слова: Боплан, Запорожье, образ, геопоэтика, гетеротопия, репрезентация, Другой, семиотика.

THE GEOPOETIC CODES OF ZAPOROZHZHIA IN “THE DISCRIPTION OF UKRAINE” BY GUILLAUME LEVASSEUR DE BEAUPLAN

Yufereva O. V.

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

“Description d’Ukraine qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne contenues depuis les confins de la Moscouie, jusques aux limites de la Transilvanie, ensemble leurs mœurs, façons de vivre et de faire la guerre” (“The Description of Ukraine”) by Guillaume Le Vasseur de Beauplan is the valuable source of historical, geographic and cultural data about Zaporozhzhia in the Cossack epoch. Beauplan’s work maintains the relevance through the centuries. This text is currently of great interest. It provokes discussion and sometimes loosely geopolitical interpretation particularly in the mass media. Nevertheless the Literature Studies haven’t explained these facts yet.

The research problem for this paper is to reveal the indications of pretense of empiricalness, the means of the presumption of veracity, influenced on the formation of the imaginative space. The research approach eventually could identify the main features of Zaporozhzhia as a local text, which originates through the process of symbolic representation of space.

The forming of local texts, interaction between the geographical, historical, cultural notions in the individual art consciousness are the significant issues of geopoetic. Its fundamental methodological part is in the contradiction between the real, authentic vision and imaginative, fictional representation. The author also stresses that the combination means of external description with the fiction narrative elements (abstract reader, conditional structures, oral testimonies).

The territory of Ukraine was a cryptic uncharted area for European reader of the 17th century. The paper goes on to say that Beauplan was one of the first Europeans who integrated Ukraine into Geography of Europe. But the author

of the article will attend to present that Eurocentric approach of French engineer and traveler to the place he described, which is determined the perception of the South Ukraine territory as frontier. The concepts of threat, instability correspond to the M. Foucault's issue of "heterotopy". Ambivalence as its distinctive feature transfuses all the levels of space organization of this text. The author provides the examples of ambivalent structures. For instance, the traveler's route is directed downwards, but simultaneously upwards. He observed the desert, but at the same time the land of fecundity. The description of details of the landscape alternates with lacunas, referred to the reception of Other and its representation as disrupted place.

The study demonstrates that Beauplan came after the tradition of travel writing of the Middle Age and Barocco, in particular, vertical principle of movement. It has been found that the image of Zaporozhzhia reconstruct as a semiotized space, based on the mythological formula: Other universe is a bottom universe, and motion through it transposes on the initial level. Fragmentation, a fluid land/water boundary, a labyrinthine intermingling of paths are the codes of this image.

Key words: Beauplan, Zaporozhzhia, image, geopoetic, heterotopy, representation, Other, semiotic.

“Опис України” Гійома Левассера де Боплана є найціннішим джерелом історико-культурних відомостей про Південну Україну, Запорозжя часів козацтва. Етнографічні, географічні прикмети та явища, ретельно зафіксовані французьким подорожнім, прискіпливо вивчалися з історичної точки зору. В результаті навколо твору, а також корпусу подібних документів періоду сформувалася потужна історіографічна база (П. Брицький, П. Бочан “Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях” (2011), Я. Дашкевич “Українська бопланіада” (1999), В. Кордт “Чужоземні подорожі по східній Європі до 1700 року” (1926), В. Ляскоронський “Гійом Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России” (1901), Є. Луняк “Відображення історичного аспекту в “Описі України” Боплана” (2011), Ф. Савченко “Козаччина у французькому письменстві та козакофільство Меріме” (1925), В. Січинський “Чужинці про Україну” (1932) та ін.).

Праця Боплана не втрачала значущості протягом декількох століть, підлягала численним перекладам. Вона і сьогодні збуджує геополітичні дискусії, трапляються й довільні інтерпретації, особливо у просторі масмедіа. Але ці факти не набувають осмислення в літературознавстві, у межах якого “Опис України” розглядався побіжно. Наприклад, Т. Лопушан називає твір Боплана відправною точкою у створенні рустикального міфу України [10]. І хоча постановка питання є цікавою, поки що не наведені переконливі аргументи на користь твердження. У монографії П. Кралука “Козацтво в контексті українсько-польських стосунків” “Опису” Боплану присвячується окремий розділ, у якому дослідник обстоює думки, що автор “не мав на меті витворити міфологічні уявлення про козацтво” [7, с. 95], а “ментальні характеристики, що дав Боплан козакам, можна вважати достатньо об'єктивними” [7, с. 99]. Водночас П. Кралука встановлює ознаки амбівалентності в тексті, але не надає цьому пояснень. На нашу думку, дослідницький підхід не дає можливості виявити ті риси, які розвивають підґрунтя об'єктивного погляду, сягають літературних і міфологічних джерел.

Уже істориками порушені ті питання, до вирішення яких слід долучитися саме літературознавцям. Так, Є. Луняк звертає увагу на паралелі між українськими і татарськими реаліями і спостереженнями Боплана на Мадагаскарі, у Південній Америці, Єгипті, Європейському континенті і припускає “уявний” характер того, що автор здійснив навколосвітню подорож. Крім того, дослідник, помітивши тяжіння подорожнього до опису річок, переправ, пов'язує це “любов'ю до моря”, притаманного нормандцям [11, с. 29–30]. Думається, за поміченою властивістю приховується певна умовність, символіка, а, отже, описи Боплана відбивають не тільки південноукраїнські реалії, а й світ культури, літератури, міфології.

Такий ракурс унаочнює комплекс проблем відношення культури і простору, вироблення щільної символічної структури ландшафту, здатної до впливу на його подальше сприйняття і осмислення. Те, що документ Боплана дає суттєві імпульси у витворі подібних структур, немає сумнівів, адже факти повторення, свідомого або несвідомого, у тогочасній мемуаристиці неодноразово помічалися дослідниками. Зокрема, подорож Боплана стала

джерелом “Історії війни козаків проти Польщі” П. Шевал’є. Також натрапляємо на повторення фрагменту про перебування біля Хортиці в “Описі України” Боплана та “Літописі Малоросії, або історії козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії” Ж.-Б. Шерера, створеного у 1788 р.

Ситуація із “запізненням” літературознавчого освоєння такого матеріалу є доволі симптоматичною. Однак Г. Червинський, присвятивши низку розвідок літературі татар на теренах Білорусі, Польщі і Литви, вбачає проблему в методологічній площині. Дослідник слушно зазначає, що історичний метод не дозволяє аналізувати твори, особливо подорожні звіти або публіцистичні тексти, з естетичних позицій [20, с. 334]. Про художній потенціал “літератури факту” періоду, зокрема пам’яток подорожньої літератури, зауважував Д. Наливайко у праці “Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст.” [13]. Принагідно згадаємо працю Д. Лихачова, у якій учений запропонував науково-дослідницьким, дипломатичним записам, як різновидам жанру подорожі, визначення “посольські повісті”, підкреслюючи боротьбу між літературою і діловою писемністю в цих документах [8, с. 323], а також те, що “літературна традиція статейних списків поклала початок жанру подорожнього щоденника” [8, с. 338]. Із жанрових позицій розглядалися статейні списки послів XVII століття у праці Л. Ольшевської і С. Травникова [15]. Про небезпечність відкидання сумнів щодо автентичності, об’єктивності спостережень подібних творів учені говорять за допомогою понять “літературність” і “художність”, взаємодії між ними і документальним дискурсом. У фокус цієї статті потрапляє поняття “фікційність”, адже мається на меті виявити присутність знаків інсценізації емпіричності та їхніх факторів, засоби створення презумпції вірогідності, що впливає на появу ознак “імагінативного” простору. Слід зазначити, що до витлумачення специфіки геопоетичних образів у творі Боплана також долучаються джерела, написані іноземцями на початку XVII століття: “Щоденник” Симеона Окозького (1637 – 1638), “Щоденник” Богуслава Казимира Машкевича (1643 – 1649), “Подорожні нотатки” К. Гільдебрандта (1656 – 1657), “Щоденник” Е. Лясоти (1594), “Записки” Л. Міллера (1594).

Отже, без урахування культурного і літературного контексту, без застосування міждисциплінарних методик “імагінативні” елементи Запорозького простору залишаються непомітними, відповідно, немає системного опису того, як вони розвиваються і змінюються. У перспективі подібна дослідницька настанова може призвести до обґрунтування ознак локального тексту Запоріжжя, що постає “у процесі символічної репрезентації місця”, витвору “семантичних констант, які здатні програмувати цей процес як своєрідна матриця нових репрезентацій” [1, с. 11].

Формування локальних текстів, взаємодія географічного, історичного і культурного в індивідуальній творчості досліджується в межах актуального спрямування літературознавства – геопоетики. Геопоетика є складовою широкого процесу становлення таких гуманітарних дисциплін, як “топология”, “геокультурология”, “place studies”, котрі об’єднуються міждисциплінарним поняттям “спациология” (А. Лефевр) і зумовлені так звані “просторовим переворотом” наукового світогляду. Систематизація цих векторів дослідження в літературній площині здійснюється, зокрема, у працях С. Зассе і М. Маршалек [12], М. Уварова [18], М. Рибіцької [16]. Отже, геопоетика сьогодні визнається евристично плідною дослідницькою стратегією, що зосереджується на різноманітних аспектах географічного образу, художнього освоєння простору, формування національної ідентичності і пам’яті. Про темпи розвитку дисципліни свідчить поява нових концептів, але також поглиблення розуміння когнітивно-семіотичних процесів взаємодії літератури і зовнішнього ландшафту. Наприклад, ще на початку XXI століття поняття “геопоетика” вважалося неусталеним, а його зміст обмежувався тим, як ‘простір розкривався у слові’[4]. Сьогодні уявлення про характер обміну між цими феноменами значно розширюється, уточнюються методологічні підходи.

Геопоетика – міждисциплінарна галузь і ґрунтується на обширному просторовому дискурсі гуманітарної науки, що вбирає ідеї М. Фуко, Ж. Дельоза, Ф. Гватаррі, Ж. Батая, А. Лефевра та ін. До просування геопоетичної концептології дотичні семіотичні студії просторових структур у літературному тексті, представлені в роботах Ю. Лотмана, В. Топорова, Б. Успенського, Т. Цив'ян. З точки зору геопоетики методологічним підґрунтям для розкриття імаґинативної географії є переосмислення опозиції реальне, автентичне/уявне, фікційне [3, с. 13]. Геопоетика актуалізує “неесенціальне, а динамічне розуміння простору як конфігурації перемінних” [16, с. 348], що уможливорює аналіз трансгресивної репрезентації України у творі Г. Боплана.

Отже, тривала експедиція військового інженера Г. Л. де Боплана, який прожив в Україні з 1631 до 1648 року, дала можливість надати європейському читачеві ґрунтовні дані про цю місцевість та населення. Етнографічний науково-дослідницький характер подорожі зумовлює провідний спосіб експлікації наратора: “я опишу”, “я бачив і відвідав”, “я дізнався”, – і відповідає заявленій у передмові інтенції: “Я пропоную вам карту, складену не за чужими описами і не з чуток. Я склав її сам на основі точних вимірів, здійснених мною в усіх закутках краю, який вона зображає, що повинно переконати вас як у точності, так і правдивості моєї розповіді” [2]. Прикметна деталь “точності”, яка постає з порівняння “Опису” Боплана з іншими подорожами цього періоду, полягає в тому, що французький автор уникає переозначень. Наприклад, у щоденниках Лясоти, австрійського посла, Хортиця характеризується “чудовим, гористим, великим й веселим” островом [9]. У “Подорожі” шведського посла К. Гільдебрандта про козаків згадується: “Жили вони в великій кількості над Дніпром чи Бористеном в особливому місці” [14, с. 52].

До появи “Опису” козацтво вже відомо французам з історичних робіт М. Бодье “Загальна історія турків”, Ж. де Лабурера “Трактат про Польське королівство”. Проте, згідно з поширеною думкою, Боплан одним із перших включає територію України в географію Європи. Досліджувана територія призначається для захисту Європейської цивілізації: “Цей новоздобутий край є незборним захистом проти могутності турків та жорстокості татар, міцною перепорою, здатною зупинити їхні згубні і часті набіги, і вороги ці бувають дуже здивовані, зустрічаючи у провінції, яка [раніше] служила для них місцем переходу до завоювань, неспростовне свідчення своєї ганьби і свого занепаду” [2]. Євроцентричність погляду француза є одним з факторів сприйняття перехідності і пограниччя простору України. Ця місцевість ахронічна (“Немає серед християн і таких, котрі б настільки, як вони, призвичаїлися не дбати про завтрашній день” [2]), хаотична (“Цей острів (Чортомлик – прим. моя О. Ю.) оточений понад 10 тис. інших островів та острівців, розкиданих вздовж і впоперек цілком хаотично, заплутано і нерівномірно” [2]). Концепти небезпеки, мінливості, замкненості і водночас відкритості наближають образ України до поняття “гетеротопія” М. Фуко.

Амбівалентність є виразною ознакою гетеротопії і пронизує всі рівні хронотопу, відображається наративними параметрами. Маршрут подорожнього спрямований униз, але водночас угору; це – пустеля (зокрема, на картуші мапи України зазначається “*Samrogiu Desertorum*”, у перекладі з латини – ‘пустельні поля’), але і край родючості (“Цей люд, спрямувавши всі свої турботи на благо Вашої держави, розсунув досить далеко її кордони і доклав стільки зусиль, щоб обробити неродючі землі, які він там зустрів, що тепер їх дивовижна родючість складає найбільший прибуток Вашого королівства” [2]). Описовий реґістр оповіді, у якій переважає деталізація, подана за допомогою прийому лаконічного перелічування топографічних об’єктів зі стислою характеристикою, чергується з лакунарністю, що свідчить про зустріч зі світом Іншого, репрезентованого як неповний, внутрішньо розірваний простір. Наприклад, “Колись тут був монастир, який і дав йому (Монастирському острову – прим. моя О. Ю.) назву, але тепер від нього немає жодних слідів” [2]. Боплан лакуни заповнює, використовуючи умовні структури, перетворює

побачений світ на уявний: “На ньому (Хортиці – прим. моя О. Ю.) росте багато дубів, і він був би добрим місцем для поселення, яке служило б для спостереження за татарами” [2], “Спускаючись ще нижче, ви натрапляєте на Романів, великий пагорб, де козаки зустрічаються, збираючи військо і проводячи раду. Це місце було б дуже гарним і зручним для спорудження міста” [2]. “Кічкас — це невелика річечка, яка з боку Татарії впадає у Ніпро, чи Борисфен. Від неї бере назву коса, оточена Борисфеном і двома неприступними урвищами, як це видно на карті <...> Досить було б тільки перекрити тут прохід, і мали б прекрасно укріплене місто” [2], “Вище Семенового Рогу на Бозі лежить Виноградна Криниця, тут є джерело, яке падає просто у провалля. Це гарне місце, придатне для проживання як своїми густими лісами, так і млинами, які можна було б тут спорудити” [2]. Подібні структури, що є наскрізними в тексті Боплана, підживлюються опозиціями культура/природа, організованість/хаос. Автор відчуває простір як такий, що не виокремлюється з природного світу: тут і досі творче начало належить природі: “Це місце (Переяслав – прим. моя О. Ю.) укріплене самою природою і зручне для проживання” [2], “Однак завдяки своєму місцеположенню, укріпленому самою природою, воно є одним із найбільш значних [тутешніх] міст” [2], “Зауважу лише, що до гультайства, до якого вони схильні від природи” [2].

Аналізуючи фактори появи фікційних елементів, слід згадати, що певні відомості є вторинними, тобто автор дізнається про них завдяки чуткам, розповідям тощо. Наприклад: “На півльє нижче починається верх Хортиці, та оскільки я далі цього місця не бував, то розповім вам лише те, що зміг дізнатися з оповідей інших, у зв’язку з чим не можу видавати це за чисту монету” [2], “Вони, проте, пригадували, ніби за давніми переказами море ... покривало колись усі ці рівнини, і це могло бути за 2 тис. років тому” [2]. Ця прикмета вирізняє і подорож Б. К. Машкевича [6, с. 415]. Під час пересування степом уздовж Дніпра подорожній зауважує: “Рассказывают, что зачувявши всадника, хотя бы идущего на самом быстром коне, полоз догоняет его, обвивается вокруг коня и человека и тотчас жалит его в горло как бы шилом; он имеет жало на обоих концах тела, глаз у него нет и рот очень мал” [6, с. 415]. Відомий медієвіст П. Зюмтор вбачає тут закономірність і пояснює її стійкістю традиції високого Середньовіччя, згідно з якою в подорожах надавалася перевага почутому, як більш достовірному, ніж побаченому. Вона затримається до XVII століття і буде сприйнятою культурою бароко [21, с. 817].

Культура бароко чутлива і до іншої вагової прикмети середньовічної європейської літератури мандрів: вертикалізованого принципу організації руху. У дослідницькій літературі помічено, що Колумб у нотатках описав напрям своєї подорожі на кшталт руху вгору морем. Найбільш виразно у Боплана цей аспект проявився у створенні перевернутої мапи, на якій острів Хортиця – центр межової території – знаходиться угорі, дзеркально відображаються Схід і Захід, що притаманно середньовічним географічним мапам. Шлях символізується, набувають додаткових значень і рух, і об’єкти, крізь які він спрямований, відрізняючи цю оповідь від раціональних подорожей з конкретною метою. Порівняємо з тим, що пише Боплан: “Ще *нижче* на руському боці лежить Канів – стародавнє місто і замок, де завжди як гарнізон стоїть один козацький полк. На протилежному березі *нижче* бачимо Бубнівку, а далі Домонтів, місця мало примітні” [2].

“Ще *нижче* і знову на руському боці розміщені Черкаси, дуже старе місто, добре розміщене і придатне для укріплення” [2].

“*Нижче* знаходяться Боровиця. Бужин, Воронівка, а з протилежного боку десь за чверть милі – Чигирин-Діброва, а також Крилів” [2].

“Ще *нижче*, але на московському боці видно Кременчук, де є зруйнована древня будівля і де я 1635 р. накреслив план замку. Крім того, це – останнє місто [на Дніпрі], оскільки далі за ним тягнуться безлюдні степи” [2].

“На одне льє *нижче* знаходиться гирло Псла, дуже рибної річки; ще трохи нижче на руському боці є маленька річка, яку вони називають Омельник, котра впадає у Борисфен і наповнена раками” [2].

“*Нижче* на тому ж боці є ще одна річечка, яку називають Другий Омельник, у ній, як і в першій, теж повно раків” [2].

Отже, якщо вербальний текст розглядати в комплексі з візуальним, то яскраво унаочнюється міфологічна ситуація “підняття униз”.

“Образні” зусилля мандрівника з освоєння незнайомого, “перехідного” простору спираються на “міфориторичне” мислення людини культури бароко. Уже з перших рядків “Опису України” світ перетворюється на рухомий “лабіринт”, який відтворює відчуття хаосу, заплутаності, що далі тільки посилюється. “У місті є лише три гарні вулиці, всі ж інші, не будучи ні прямими, ні правильно дугоподібними, звивисті на зразок лабіринту” [2], “Саме в плутанині цих місць козаки мають свою схованку, яку називають “Військовою Скарбницею” [Тут загинуло багато турецьких галер, що переслідували козаків, коли ті поверталися з Чорного моря. Запливши у ці лабіринти, вони [галери] не могли знайти дороги назад, а козаки, обстрілюючи їх зі своїх човнів, захованих за очеретами, завдали їм жару” [2]. З ідеєю лабіринту семантично узгоджується річний маршрут, яким автор просувається до Запорожжя. У тексті згадується Кременчук – пограничне місто, за ним відкривається безлюдний степ. Але степ оминається, а більш докладним стає опис островів і річок. Плинність течій, що то розділюють, то з’єднують острови, насиченість “життям” водного пограниччя натякає на метафоризацію ландшафту. Це сприйняття виразно відрізняє образ Запоріжжя подорожі Боплана від текстів інших мандрівників. Наприклад, у щоденнику Богуслава Казимира Машкевича місцевість Запорожжя – це не обітована земля. У нотатках згадується деталь, що в урочищі Кичкасово наказано було закласти високий курган на вічну пам’ять, що “ни один пан из нашего народа не заходил так далеко в степ в этом направлении” [6, с. 414]. Ідучи берегом Дніпра, подорожній помічає лише вигорілий степ, де земля – “черна как сажа”, а висока трава не давала пройти коням [6, с. 414]. У “Записках” курляндського герцога Л. Міллера натрапляємо на подібну згадку: трава степів “заплутує колеса і не пускає воза” [Цит за: 17, с. 23]. Але водний простір Запорожжя виникає у “Щоденнику Симеона Окозького” (1637 – 1638), монаха домініканського ордена, що супроводжував походи польської армії проти козаків [5, с. 168]. У цьому джерелі ріка має інші семіотичні маркери. Вода є частиною козацького світу. Сакралізація річного простору свідчить про включення його в життєві цикли: “Там, где козак лишен воды, болота или оврага, он погиб: над водой он весьма силен, находчив и способен на великие подвиги, без нея же глух, нем, ничего не знает и гибнет как муха; потому что зима, когда нельзя окапываться и прикрываться водой, жестокий враг для козака и самое плохое время для войны: зато весна, лето и часть осени это для него хлеб, богатство и всякое благополучие” [5, с. 218].

У Боплана саме вода, а не степ, стає уособленням відірваності територій, але водночас і об’єднання їх з рештою світу. Якщо до Кременчука, до початку “пустелі”, автор постійно помічає мости і переправи, то на шляху до Запорожжя рукотворний “міст” заміщується природним – рікою. Про міфологічні уявлення переходу в Інший світ нагадує також ініціативна формула подолання “неймовірного”, за висловом подорожнього, випробування – переправи через Дніпровські пороги. Впадає в око контраст в окресленні вектору руху. Як вже зазначалося, спрямування маршруту в тексті позначається повтором “униз”, “нижче”, але це єдиний епізод, коли автор наголошує, що “піднявся через усі пороги”: “Отже, за їхнім звичаєм і мене можна визнати за козака, і саме в цьому – моя слава, яку я здобув під час цієї подорожі” [2]. Завершивши сходження, подорожній знов продовжує спускатися вниз. Але “коли знак ситуації змінюється на протилежний” [19], виникають значення сакралізації, причетності до іншого світу.

Реалізація таких, можна сказати художніх рішень, уможлиблюється на тлі домінанти семантичного комплексу “екзотики” і “таємничості”, що є поширеним у європейській подорожній літературі періоду. Зрозуміло, що територія України становила загадкову невідому місцевість, що спровокувало популярність “Опису”. Оповідь про екзотичні краї дотична до середньовічної уявної подорожі. І хоча твір Боплана не належить до такої, з її моделлю узгоджуються певні наративні інстанції, орієнтація на читача, тобто намагання вплинути на конкретну аудиторію, надавши прийнятний і водночас незвичайний образ зображуваного Чужого краю. Умовні речення, порівняльні конструкції є виразними мовленнєвими сигналами розмивання референційного плану, що підштовхується змінами прагматичної спрямованості: “Але і це ще не найважливіше, оскільки пани мають необмежену владу не тільки над їхнім майном, але й над їхнім життям; ось яка велика свобода польської шляхти (яка живе неначе в раю, а селяни – ніби перебувають у чистилищі)” [2]; “Зауважте також, що течія цих річок майже непомітна, ніби це стояча вода” [2], “Вони такі великі, наче будинки, і розташовані так близько один до одного, що утворюють немовби греблю або дорогу” [2]. Метакомунікативні маркери фікційної моделі також зумовлюються прагматикою звернень: “Вам неважко буде уявити, що колись ці місця були затоплені водою” [2], “Це дає можливість, поміркувавши, уявити, на що вони здатні, коли влаштовують бенкети у тих випадках, які вважають урочистими” [2]. Розхитування засад фактуальності сприяє витворенню антиномічного суперечливого мінливого образу простору. Поява фікційних елементів сигналізує про відкриття Іншого для читача, позаяк саме вони виконують амбівалентні функції відчуження/інтеграції. Відповідно до біполярної структури пограниччя, вони адаптують Інші знаки і значення, переводячи їх через семіотичну межу.

Отже, інтенції зовнішнього спостереження, відстороненій дескрипції, протистоять категорії, які чітко вказують на присутність елементів фікційного світу: наслідування традиції подорожньої літератури, позиція абстрактного адресата, відтворення літературних архетипів.

Образ Запорожжя реконструюється як семіотизований простір за міфологічною формулою: Інший світ – нижній світ, у якому рух транспонується на ініціаційний рівень. Кодом Запорозького простору є розірваність і незавершеність із плинною межею між сушею і водою, із лабіринтоподібним переплетінням шляхів. Проте, очевидно, що ритуал посвячення не був завершений, можливо, саме тому “козак”- Боплан так і не потрапив на Хортицю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашев В. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века / В. Абашев. – Пермь : Изд-во Пермского университета, 2000. – 404 с.
2. Боплан Г. Л. де Опис України [пер. з фр. Я. І. Кравця] [Електронний ресурс] / Г. Л. де Боплан. – Львів : Каменяр, 1990. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/boplan/bop2.htm>
3. Видугирите И. Гетеротопии: миры, границы, повествование / И. Видугирите // *Literatūra* 57 (5). Гетеротопии: миры, границы, повествование [сост. и ред. Г. Михайлова, И. Видугирите, П. Лавринец]. – Тарту : Издательство Вильнюсского университета, 2015. – С. 11 – 18.
4. Голованов В. Геопоэтика Кеннета Уайта [Электронный ресурс] / В. Голованов // Октябрь. – 2002. – № 4. – Режим доступа : magazines.russ.ru/october/2002/4/publ.
5. Дневник Симеона Окольского // Мемуары, относящиеся к Южной Руси [пер. К. Мельник] / В. Антоновича – К. : Топография Т. Г. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 168 – 285.
6. Дневник Богуслава Казимира Машкевича // Мемуары, относящиеся к Южной Руси. [пер. К. Мельник] / В. Антоновича. – К. : Топография Т. Г. Корчак-Новицкого, 1890. – С. 406 – 438.

7. Кралюк П. Казацтво в контексті українсько-польських стосунків. Літературні інтерпретації ранньомодерного періоду / П. Кралюк. – К. : КНТ, 2015. – 280 с.
8. Лихачев Д. И. Повести русских послов как памятники литературы / Д. И. Лихачев // Путешествия русских послов XVI–XVII вв. Статейные списки. – М.- Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – С. 319 – 346.
9. Лясота Е. Щоденник 1594 року [Електронний ресурс] / Е. Лясота. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/suspil/sus17.htm>
10. Лопушан Т. Джерела рустикального дискурсу в українській літературі XIX – початку XX століття / Т. Лопушан // Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016 : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Братислава, 16–18 березня 2016 р.) – К. : ТОВ “НПВ “Інтерсервіс””, 2016. – С. 7–80.
11. Луняк Є. Відображення історичного аспекту в “Описі України” / Є. Луняк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2011. – Вип. 105. – С. 28–31.
12. Маршалек М., Зассе С. Геопозтики / М. Маршалек, С. Зассе // Введение в геопозтику. Одиночные экспедиции в океане смыслов / [И. Сид]. – М. : Арт Хаус медиа, Крымский клуб, 2013. – С. 111 – 124.
13. Наливайко Дм. Очима Заходу: Рецепт України в Західній Європі XV – XVIII ст. / Дм. Наливайко. – Київ : “Основи”, 1999. – 578 с.
14. Олянич Д. Опис подорожі шведського посла на Україну (1656 – 1657) / Д. Олянич // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1937. – С. 41–69.
15. Ольшевская Л. А., Травников С. Н. Шереметев – украшение России Путешествие по Европе боярина Б. П. Шереметева 1697 –1699 / Л. А. Ольшевская, С. Н. Травников. – М. : Наука, 2013. – 511 с.
16. Рибіцька Е. Від поезики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях [пер. з польськ. Д. Вирський] / Е. Рибіцька // Ейдос. – 2003. – № 7. – С. 337–353.
17. Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. П’яте видання / В. Січинський. – Авгсбург : Видання Петра Павловича, 1946. – 118 с.
18. Уваров М. Культурная география : научно-аналитический обзор [Электронный ресурс] / М. Уваров. – Режим доступа : philosophy.spbu.ru/.../Uvarov%20M.S.%20Kul'turnaya%20geografiya.
19. Цивьян Т. Движение и путь в балканской модели мира. Исследования по структуре текста / Т. Цивьян. – М. : Индрик, 1999. – 376 с.
20. Czerwiński G. История – география – геопозтика. О возможных методах анализа произведений современной художественной литературы польских, литовских и белорусских татар / G. Czerwiński // Slavia Orientalis. – Т. LXIV. – 2(2015). – С. 331–346.
21. Zumthor P. The Medieval Travel Narrative / P. Zumthor // New Literary History. – Vol. 25. – № 4 (Part 2). – Autumn, 1994. – P. 809–824.

REFERENCES

1. Абашев, Владимир. Пермь как текст. Пермь в русской культуре и литературе XX века. Пермь: Изд-во Пермского университета, 2000.
2. Боплан, Гийом Левассер де. Опис України. пер. з фр. Я. І. Кравця. Львів: Каменяр, 1990. – : <http://litopys.org.ua/boplan/bop2.htm>

3. Видугирите, Инга. Гетеротопии: миры, границы, повествование В *Literatūra* 57 (5). Гетеротопии: миры, границы, повествование. Сост. и ред. Г. Михайлова, И. Видугирите, П. Лавринец. 11 – 18. Тарту: Издательство Вильнюсского университета, 2015.
4. Голованов, Василий “Геопоэтика Кеннета Уайта” Октябрь 4 (2002) [magazines.russ.ru/october/2002/4/publ.
5. Дневник Симеона Окольского. В Мемуары, относящиеся к Южной Руси. Пер. К. Мельник. Под ред. В. Антоновича. 168–285. Киев: Топография Т. Г. Корчак-Новицкого, 1890.
6. Дневник Богуслава Казимира Машкевича. В Мемуары, относящиеся к Южной Руси. Пер. К. Мельник. Под ред. В. Антоновича. 406–438. Киев: Топография Т. Г. Корчак-Новицкого, 1890.
7. Кралюк, Петро. Козацтво в контексті українсько-польських стосунків. Літературні інтерпретації ранньомодерного періоду. Київ: КНТ, 2015.
8. Лихачев, Дмитрий. Повести русских послов как памятники литературы В Путешествия русских послов XVI–XVII вв. Статейные списки. 319–346. Москва, Ленинград: Изд-во АН СССР, 1954.
9. Лясота, Еріх. Щоденник 1594 року. – <http://litopys.org.ua/suspil/sus17.htm>
10. Лопушан, Тетяна. “Джерела рустикального дискурсу в українській літературі XIX – початку XX століття” Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Братислава, 16–18 березня 2016 р.
11. Луняк, Є. “Відображення історичного аспекту в “Описі України” Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. Вип. 105(2011): 28–31.
12. Маршалек, М. и С. Зассе. Геопоэтики В Введение в геопоэтику. Одиночные экспедиции в океане смыслов. Под ред. И. Сид. 111–124. Москва: Арт Хаус медиа, Крымский клуб, 2013.
13. Наливайко, Дмитро. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XV – XVIII ст. Київ: “Основи”, 1999.
14. Олянич, Домет. “Опис подорожі шведського посла на Україну (1656 – 1657)” Записки наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1937: 41 – 69.
15. Ольшевская, Л. А. і С. Н. Травников. Шереметев – украшение России Путешествие по Европе боярина Б. П. Шереметева 1697 –1699. Москва: Наука, 2013.
16. Рибіцька, Ельжбета. “Від поетики простору до політики місця. Топографічний поворот у літературних дослідженнях”. Пер. з польськ. Д. Вирський. Ейдос № 7 (2013): 337–353.
17. Січинський, Володимир. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. П’яте видання. Авгсбург: Видання Петра Павловича, 1946.
18. Уваров, Михаил. “Культурная география: научно-аналитический обзор” philosophy.spbu.ru/.../Uvarov%20M.S.%20Kul%20turnaya%20geografiya.
19. Цивьян, Татьяна. Движение и путь в балканской модели мира. Исследования по структуре текста. Москва: Индрик, 1999.
20. Czerwiński, Grzegorz. “История – география – геопоэтика. О возможных методах анализа произведений современной художественной литературы польских, литовских и белорусских татар” *Slavia Orientalis* T. LXIV 2(2015): 331–346.
21. Zumthor, Paul. “The Medieval Travel Narrative” *New Literary History* Vol. 25, N. 4 (Part 2) (Autumn, 1994): 809–824.